

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ГРИТЕНКО ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 343.288

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОГРЕСИВНОЇ
СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;

кримінально-виконавче право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Одеса – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України.

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор

Конопельський Віктор Ярославович,

Одеський державний університет внутрішніх справ,

завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету
підготовки фахівців для органів досудового розслідування.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Колб Олександр Григорович,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
професор кафедри політології, управління та державної безпеки;

доктор юридичних наук, доцент

Блага Алла Борисівна,

Чорноморський Національний університет імені Петра Могили

завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу юридичного
факультету;

доктор юридичних наук

Пузирьов Михайло Сергійович,

Академія Державної пенітенціарної служби України,

професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології.

Захист відбудеться «20» листопада 2020 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.884.04 Одеського державного університету внутрішніх справ за адресою: 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеського державного університету внутрішніх справ за адресою: 65000, м. Одеса, пров. Сабанський, 4.

Автореферат розіслано «20» жовтня 2020 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.М. Засць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасні тенденції в реформуванні системи виконання покарання в Україні свідчать про посилення актуальності питання її відповідності сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства, принципам гуманізму, поваги до прав та свобод людини, а відповідно, - стану забезпечення гарантій збалансованого співвідношення законних інтересів засуджених та держави, відповідності порядку їхнього тримання в умовах ізоляції європейським стандартам. Окремою проблемою постоять питання ефективності виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, функціонування діяльності установ по виконанню цього найсуворішого виду покарання та можливостей досягнення ними у процесі виконавчої діяльності цілей покарання – виправлення, ресоціалізації засуджених, попередження вчинення ними нових кримінальних правопорушень. Тривають пошуки дієвих механізмів та інструментарію здатних нейтралізувати вплив негативних наслідків перебування особи в ізоляції на її фізичний та психічний стан.

Остання проблема взаємопов'язана із питанням доцільності ставлення до засудженої особи як до особистості з визнанням превалюючого значення у процесі виправлення її особистої волі та бажання. Той факт, що в міжнародно-правових стандартах доволі часто використовується словосполучення «самовизначення», «почуття відповідальності», «людська гідність» по відношенню до в'язнів свідчать на користь тієї думки, що виправлення засуджених є неможливим без власного бажання та зацікавленості в цьому.

На тлі переорієнтації державної політики в сфері виконання покарання в напрямку посилення уваги до прав та законних інтересів засуджених особливого значення набуває соціально-правовий кримінально-виконавчий інститут - прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Історичний вітчизняний та міжнародний досвід доводить, що саме його застосування має сприяти (і сприяє) дієвості реалізації процесу виправлення та ресоціалізації засуджених через особисте удосконалення, поступову зміну умов тримання у виправних установах закритого типу, завдяки застосуванню цілої системи стимулюючих заходів. Правозастосовча практика доводить, що кількість засуджених до яких застосовано різні форми прогресивної системи під час відбування покарання у виді позбавлення волі за останні роки залишається незмінним. Важливим є те, що 90 % опитаних співробітників установ по виконанню покарання у виді позбавлення волі вважають, що правове забезпечення реалізації різних форм прогресивної системи (підстав та порядку зміни умов тримання засуджених в ізоляції) є не досконалим і потребує кардинальних, або ж часткових змін.

Питання прогресивної системи виконання та відбування покарання є предметом значної кількості як *спеціальних наукових досліджень, так і* складовою розгляду більш широких аспектів виконавчої політики в Україні. До проблем теорії, законодавчого регулювання та впровадження в практику прогресивної системи виконання покарання безпосередньо, або ж опосередковано (як супутнє питання) зверталися такі вчені як Г.А. Аванесов, М.І. Бажанов, О.С. Михлін, М.О. М.М. Паше-Озерський, Стручков, В.І. Селіверстов, Ю.М. Ткачевський, Б.С. Утєвський, І.В. Шмаров тощо, - які перебували у витоків становлення виправно-трудового (кримінально-виконавчого) права як такого. Серед сучасних вчених кримінально-виконавчого права дослідження щодо застосування прогресивної системи виконання покарання, як такої її окремих форм (елементів) особливостей практичної діяльності персоналу установ по досягненню мети виправлення та ресоціалізації засуджених проводили А.В. Беца, І.Г. Богатирьов, В.А. Бадира, Т.А. Денисова, О.Г. Колб, В.Я. Конопельський, О.М. Кревсун, В.О. Меркулова, С.М. Пузирьов, Г.С. Резніченко, А.А. Рибянець, М.В. Романов, Є.А. Смоляр, А.Х. Степанюк, В.М. Трубніков, В.З. Фетисов, І.С. Яковець, Д.В. Ягунов, З.В. Яремко тощо.

У окремих вчених (Г.А. Аванесов, О.І. Бажанов, О.М. Кревсун, Ю.М. Ткачевський, А.М. Носенко, В.З. Фетисов тощо) прогресивна система виконання та відбування покарання у вигляді позбавлення волі стала безпосереднім предметом дослідження.

Проте розуміння ціннісних властивостей прогресивної системи та її значення в загальному процесі виконання покарання у виді позбавлення волі є неможливим без комплексного аналізу тих чинників, які суттєво впливають на процес виправлення особи, яка перебуває в ізоляції. Тож доктринальними джерелами є також дослідження Ю.М.Антоняна, А.Б. Благі, В.В. Гуменюк, О.П. Гороха, В.П. Герасименко, О.В. Дашенко, О.М. Джужи, В.В. Василевича, Д.В. Козначєвої, Т.О. Лєснєвські-Костаревої, А.І. Марчука, О.А. Марченко, А.М. Олійника, В.І. Рудника, Є.О. Письменського, Н. Пісоцької, О.Б. Пташинського, А.Ф. Сізога, Ю.Ф. Соцького, Н.Б. Хлистової, П.В. Хряпінського, Г. Хохрякова, В.В. Федусік, Ю.К. Якимович, - в яких розглядаються питання пошуків засобів нейтралізації негативного впливу ізоляції на особистість засудженого, доведення особливого значення різних кримінально-правових та кримінально-виконавчих стимулюючих інститутів.

Особливістю сучасної вітчизняної доктрини кримінально-виконавчого права є те, що все більше питань стає дискусійними у зв'язку із намаганнями по-новому підійти до оцінки та тлумачення різних кримінально-виконавчих категорій та понять. Не існує єдиного бачення щодо змісту, сутності, поняття та ознак прогресивної системи як такої, її структурних складових (форм,

елементів), співвідношення із такими міждисциплінарними інститутами як диференціація та індивідуалізація виконання покарання, стимулювання (заохочення) позитивної поведінки засудженої особи.

Даний стан не може не позначитися *на чинному законодавстві*. Адже чіткість та досконалість формалізації правових положень в чинному законодавстві, формулювання певних дефініцій залежить від рівня розвитку теорії права, взагалі, в сфері застосування прогресивної системи, зокрема. Однією із історичних вад виправно-трудоного (кримінально-виконавчого) законодавства є проблема неналежного рівня системності та узгодженості кримінально-виконавчих норм в частині регулювання сфери застосування прогресивної системи, відповідності їх результатам теоретичних досліджень та вимогам практики, що і обумовило актуальність та основний напрям нашого дослідження.

Тож актуальності набувають практично більшість теоретичних та правових питань, пов'язаних із реалізацією прогресивної системи виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі. Накопичений чималий теоретичний, законодавчий та правозастосовний досвід в даній сфері як в Україні, так і в міжнародному масштабі, потребує узагальнення та переосмислення, а відповідно формулювання пропозицій щодо підвищення дієвості цього стимулюючого інституту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Робота виконана відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., схваленого розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 20.05.2015 р. №276/2015; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015; основних напрямів наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ (далі - ОДУВС) "Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі" (державний реєстраційний номер №0116U006773), та згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та кримінології ОДУВС «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи запобігання злочинності» (державний реєстраційний номер №012U002156).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради ОДУВС протокол № 13 від 26 червня 2014 р. та уточнена на засіданні Вченої ради ОДУВС протокол № 7 від 25 березня 2019 р.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні теоретико - правової концепції розуміння місця та значення прогресивної системи в загальній системі виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та формулюванні пропозицій щодо спрямувань та змісту удосконалення чинного законодавства в частині регулювання відповідної сфери кримінально-виконавчих відносин.

Для досягнення поставленої мети були поставлені такі завдання:

- дослідити сучасні тенденції в реформуванні системи виконання покарання в Україні;
- здійснити аналіз тенденцій у визначенні критеріїв та показників ефективності установ по виконанню покарання у виді позбавлення волі на певний строк, механізму реалізації виправного процесу;
- з'ясувати сутність міжнародно-правових стандартів та міжнародного досвіду у сфері застосування прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі;
- визначити стану дослідження прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі;
- встановити зміст, сутність, мету, спрямування, поняття, ознаки, форми прогресивної системи;
- виокремити узагальнені теоретичні аспекти матеріальних підстав застосування різних форм прогресивної системи виконання та відбування покарання;
- дослідити співвідношення прогресивної системи із міждисциплінарними інститутами диференціації (індивідуалізації) виконання покарання та заохочення (стимулювання) процесу виправлення, визначити тотожні та розмежувальні ознаки;
- встановити особливості порядку зміни умов тримання засуджених в межах однієї установи шляхом переведення до структурних дільниць виправних колоній;
- визначити значення та тенденції реформування такого елементу прогресивної системи як «право на поліпшення умов тримання»;
- довести необхідність різнорівневого регулювання в чинному кримінально-виконавчому законодавстві розгалуженої системи заходів заохочення;
- розглянути зміст та особливості зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі на певний строк шляхом переведення до іншої установи на тлі суттєвої гуманізації початкового правового статусу засуджених;
- дослідити шляхи посилення стимулюючих властивостей міждисциплінарних інститутів, передбачених ст.ст. 81, 82, 83 КК;
- проаналізувати співвідношення підстав застосування умовно-дострокового звільнення та заміни покарання на більш м'яке на тлі визначення їхнього взаємозв'язку у поетапному процесі виправлення засудженого;

- охарактеризувати доцільність формулювання нового інституту умовно-дострокове звільнення під нагляд та обґрунтувати його значення в процесі реалізації прогресивної системи;

Об'єктом дослідження є суспільні відносини що виникають з приводу застосування прогресивної системи виконання та відбування покарання.

Предметом дослідження є теоретико-правові концептуальні засади прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі.

Методи дослідження. Дисертація ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, обраних з урахуванням мети та завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Методологічною основою дослідження є *діалектичний метод* наукового пізнання, за допомогою якого з'ясовано соціально-правова сутність та ціннісні ознаки кримінально-виконавчого інституту прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Використання *історичного* методу дозволило визначитися із позитивними та негативними відмінностями між попереднім виправно-трудовим та чинним кримінально-виконавчим законодавством, з'ясувати сталість правових проблем та тенденції їхнього вирішення (підрозділи 3.1., 3.2., 3.3., 3.4.). *Порівняльно-правовий* та *системно-правовий* методи дослідження використовувалися на декількох рівнях щодо співвідношення: положень чинного кримінально-виконавчого законодавства та вимог міжнародно-правових стандартів; змісту та сутності різних правових норм ВТК та КВК, - з метою виявлення тих проблем застосування прогресивної системи, які обумовлені порушенням системного зв'язку розглядуваного інституту (підрозділи 1.4., Розділ 3 та 4). Метод *структурно-функціонального аналізу* дозволив сформулювати уяву про прогресивну систему як такий інститут, соціально-правова доцільність якого обумовлена його заохочувальними властивостями, спроможністю стимулювати дострокове досягнення виправлення засудженого (підрозділи 1.1., 1.2., 1.3., 2.2.) *Формально-логічний* метод використовувався в частині дослідження категоріального апарату, з'ясування ознак окремих понять та категорій (підрозділи 2.2., 2.3., 2.4., 2.5.). *Догматичний метод* аналізу чинного кримінально-виконавчого законодавства дозволив виявити в ньому певні прогалини, колізії та сформулювати певні пропозиції щодо вдосконалення чинних правових норм. *Статистичний метод* застосування при обробці та узагальненні даних емпіричної бази дослідження (зокрема, загальних статистичних даних).

Нормативною базою дослідження є: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Виправно-трудовий та Кримінально-виконавчий кодекси України, Кримінально-виконавчий кодекс Польщі, Кримінальні кодекси ФРН, Іспанії.

Використовувалися *міжнародно-правові акти як загального, так і спеціального характеру*, що встановлюють міжнародні стандарти поведінки із засудженими до позбавлення волі: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська Конвенція з прав людини, Європейська Конвенція проти катувань, нелюдських або принижуючих гідність поведінки та покарання, Стандартні мінімальні правила у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням («Токійські правила»), Мінімальні стандартні правила поведінки в'язнів, Європейські тюремні правила.

Досліджувався *зарубіжний досвід* Великобританії, Данії, Іспанії, Норвегії, Нідерландах, Польщі, США, ФРН, Швейцарії.

Теоретичну основу дослідження становлять праці дослідників у галузі кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого та кримінально-процесуального права.

Емпіричну базу дослідження становлять дані державної статистики, матеріали Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Державної пенітенціарної служби України, матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень (проаналізовано 1840 ухвал суду за ст.ст. 81,82, 83 КК України за 2016 р. - перше півріччя 2020 р. в Одеській, Миколаївській, Херсонській, Київській, Львівській, Харківській, Дніпропетровській, Вінницькій, Житомирській, Запорізькій, Сумській областях); проведено опитування 534 особи засуджених та 534 особи персоналу колоній за 2019-2020 р.р., на базі виправних колоній, які дислокуються на території Волинської, Київської, Запорізької, Львівської, Харківської та Одеської областей; а також вивчено 2 тис. особових справ засуджених до позбавлення волі, які були звільнені від подальшого відбування покарання у 2010-2020 р. р. у Волинській, Запорізькій, Київській, Львівській, Одеській та Харківській областях, на підставі визначених у Кримінальному кодексі України та інших законів відповідних норм.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що в дисертації сформульована і обґрунтована теоретико-правова концепція сутності та значення прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк в умовах переходу до правової держави, подальшої гуманізації системи виконання покарання та удосконалення механізму відновлення особистості засудженого в умовах ізоляції.

На основі проведеного дослідження сформульовані як теоретичні, так і суто правові положення, що репрезентують його наукову новизну, є внеском у розвиток кримінально-виконавчої теорії та законодавства, а саме:

уперше:

- на підставі результатів проведеного дослідження обґрунтовується те, що тлумачення соціально-правової сутності та оцінка значення прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення на певний строк мають

базуватися на визнанні того, що цей інститут пройшов тривалий шлях свого становлення, є історично мінливим соціальним явищем, яке має своєчасно відтворювати зміни у способу та рівню життя суспільства, відповідати вимогам сьогодення та міжнародно-правовим стандартам, обумовлений дуалізмом покарання, коли на тлі превалюючого значення його караючої сутності та змісту постоїть проблема формування позитивного ставлення до режиму виконання та відбування покарання, розуміння їхньої доцільності;

- доводиться, що правовою основою визначення та розуміння подальших шляхів щодо удосконалення кримінально-виконавчого законодавства має стати підхід, згідно якого кожна конкретна сфера однакових (тотожних) кримінально-виконавчих відносин має регулюватися певною сукупністю (комплексом) схожих кримінально-виконавчих правових норм. Забезпечення законних інтересів засуджених в сфері реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк вимагає нового підходу до кодифікації правових положень на засадах виокремлення, систематизації за певним критерієм (послідовність, взаємозв'язок, чіткий зміст щодо підстав та порядку застосування) з дотриманням вимог юридичної техніки та результатів теоретичних досліджень;

- обґрунтовується те, що прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк є комплексним заохочувальним (стимулюючим) міждисциплінарним інститутом, що регулюється нормами кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, спрямований на досягнення виправлення та ресоціалізації засудженої особи у більш оптимальні терміни завдяки поступовим, взаємопов'язаним змінам обсягу прав, свобод, законних інтересів (правосуб'єктності) засудженої особи, залежно від її поведінки (ступеня виправлення), терміну відбутого строку покарання;

- доводиться те, що виправлення засуджених, які відбувають позбавлення на певний строк, - це складний та довготривалий процес реалізації кримінально-виконавчих відносин на засадах зацікавленості та вмотивованості усіх сторін, спрямований на зміну особистості засудженої особи, корегування її свідомості, поглядів, почуттів тощо, а отже заснований на дотриманні власного інтересу засудженого, наявності у нього бажання змінюватися, мотивації щодо власного самоудосконалення. Саме такий підхід лежить в основі виникнення чинного функціонування прогресивної системи;

- встановлено, що пошуки інструментарію (механізму) за діяння та активізації свідомості та волі засудженого у процесі виправлення, нейтралізації впливу негативних наслідків позбавлення волі на його фізичний та психічний стан, а отже підвищення дієвості кримінально-виконавчого процесу, діяльності кримінально-виконавчих установ закритого типу,

інтенсифікації досягнення цілей покарання, - підтвердили особливе значення системного співвідношення окремих складових порядку та умов виконання та відбування суворого покарання – позбавлення волі на певний строк: змісту правового регулювання сфери забезпечення законних інтересів засуджених; факту створення багаторівневої, взаємопов'язаної у просторі, за часом, колом осіб та підставами застосування системи стимулюючих до виправлення кримінально-виконавчих заходів; наявності чіткого правового розмежування між підставами застосування заходів примусу та заохочення;

- доводиться, що саме підчас реалізації зміни умов тримання в межах однієї установи, що відтворюється у порядку та підставах застосування переведення до різних структурних дільниць однієї установи, переведенні на поліпшені умови, застосуванні системи заходів заохочення (як разового, так і довготривалого характеру); зміни умов тримання шляхом переведення до іншої установи, заміни покарання на більш м'яке, умовно-дострокового звільнення, звільнення від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають малолітніх дітей, - знаходять вияв найтипівіші ознаки усіх форм прогресивної системи поступовість (поетапність), взаємопов'язаність, дієвість заохочувального впливу практично на усіх засуджених;

- правова концепція прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк знаходить своє підтвердження у запропонованих автором пропозиціях, спрямованих на поширення сфери дії заохочувальних кримінально-виконавчих інституцій за рахунок уточнення правових положень, усунення суперечностей між ними, поглиблення змістовних ознак окремих елементів прогресивної системи. Пропонується структурно виокремити самостійну самодостатню за змістом та сутністю главу Кримінально-виконавчого кодексу України, яка має містити 13 статей, в яких визначені загальні положення (поняття, форми, загальні засади застосування прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі), більш поглиблена регламентація зміни умов тримання засуджених в межах однієї кримінально-виконавчої установи, сформульовано розгалужену трирівневу систему заходів заохочення, уточнено порядок та умови зміни умов тримання засуджених шляхом переведення до іншої кримінально-виконавчої установи.

удосконалено:

- теоретичні підходи щодо розуміння змісту та значення різних критеріїв (показників) оцінки ефективності діяльності установ по виконанню покарання (рецидивна злочинність, дисциплінарна практика, дані щодо ступеня виправлення тощо) їхнього співвідношення із реальним станом досягнення виправлення засудженої особи;

- положення щодо особливостей змісту та сутності міжнародно-правових стандартів та зарубіжного досвіду в частині порядку та умов

застосування умовно-дострокового звільнення, підстав для визначення різних видів такого звільнення, його місця в прогресивній системі виконання та відбудовання покарання;

- теоретичні положення щодо шляхів звуження меж суб'єктивного розсуду у питаннях застосування матеріальних підстав реалізації прогресивної системи виконання покарання, доцільних підходів щодо оцінки різних даних поведінки особи в умовах ізоляції;

- визначення ознак такої категорії як «диференціація виконання покарання у виді позбавлення волі», які за змістом та сутністю відтворюються у законодавчому закріпленні умов, підстав, критеріїв поділу засуджених на певні групи;

- визначення ознак «індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі», яка є головною категорією правозастосовного процесу, здійснюється лише в межах закону, є відтворенням суб'єктивного розсуду адміністрації установи, спрямована на максимальне врахування особистісних властивостей засудженої особи співвідноситься із прогресивною системою як спосіб (засіб) співвідноситься із явищем;

- поглиблено результати дослідження щодо важливості співвідношення матеріальних та формальних підстав застосування інститутів зміни покарання на інше більш м'яке покарання та умовно-дострокового звільнення, як взаємопов'язаних форм прогресивної системи, які лише у своїй послідовності та сукупності впливу сприяють оптимальному досягненню результату у виправному процесі;

достали подальшого розвитку:

- теоретичні положення щодо впливу глобальних тенденцій посилення уваги до правового регулювання сфери прав та свобод людини (громадянина) на стан та зміни пріоритетів в оцінці значення правового забезпечення законних інтересів засудженої особи;

- положення щодо визначення правової природи та сутності праці засуджених в умовах ізоляції, напрямків підвищення її результативності та посилення стимулюючих властивостей;

- теоретичні положення щодо доведеності особливого значення наявності розгалуженої системи відпусток, побачень за межами кримінально-виконавчих установ закритого типу для формування дієвої стимулюючої системи заохочувальних заходів;

- дискусійні положення щодо конкретних форм (субінститутів) прогресивної системи виконання покарання та інших найтипівіших сутнісних властивостей;

- поглиблено обґрунтування щодо доцільності поширення сфери застосування прогресивної системи за рахунок формування нового підвиду умовно-дострокового звільнення під нагляд, що підвищить стимулюючі властивості дострокового звільнення, знизить ризики звільнення

особи, яка не виправилася, відповідатиме міжнародно-правовим стандартам та зарубіжному досвіду застосування умовно-дострокового звільнення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції можуть бути використані в:

- *правотворчості* – при підготовці проектів законів про внесення змін і доповнень до КВК України та інших нормативно-правових актів, в частині регулювання відповідної сфери кримінально-виконавчих відносин;

- *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України у частині забезпечення реалізації інститутів прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі та регулювання відповідної сфери кримінально-виконавчих відносин;

- *освітньому процесі* – при викладанні навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право», «Кримінальне право» та відповідних споріднених навчальних спецкурсів (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 25 травня 2020 р.);

- *науково-дослідній роботі* – для подальших досліджень проблем прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 14 травня 2020 р.)

Особистий внесок здобувача. Дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені в роботі положення, які виносяться на захист, розроблені ним особисто. У тезах доповіді «Диспозитивний метод та система заохочення в кримінально-виконавчому законодавстві», опублікованих у співавторстві з В.О. Меркуловою, дисертантом доводиться, що ефективність карально-виховного процесу у виправних установах є можливою лише за умови дієвого взаємодоповнення методу примусу, в якому відтворюється каральна властивість будь-якого покарання, іншими методами впливу, які дозволяють максимально задіяти у процесі виправлення засуджених їх волю та інтерес до самовдосконалення, а саме методом заохочення. У науковій статті «Прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі: відповідність міжнародно-правовим стандартам», опублікованої у співавторстві з В.Я. Конопельським, дисертантом обґрунтовано, те що прогресивна система виконання покарання, відповідно до міжнародно-правових стандартів, має відтворюватися у перетворенні (суттєвій зміні) чинних форм та методів роботи із засудженими, а саме в чинному кримінально-виконавчому законодавстві було б бажано більш чітко визначитися із загальною системою поступової зміни умов під час відбування покарання, системою заохочувальних заходів, з наповненням їх більш

стимулюючим змістом тощо. У науковій статті «Прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі: відповідність міжнародно-правовим стандартам», опублікованої у співавторстві з В.О. Меркуловою, дисертантом доцільність законодавчого формулювання виокремлення глави, яка б була присвячена порядку застосування прогресивної системи виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі, що відтворювала б позитивні та негативні зміни в умовах відбування покарання залежно від відбутого терміну та поведінки засуджених; необхідність перегляду деяких існуючих норм в КВК України тощо. У науковій статті «Заходи заохочення, які застосовуються до осіб позбавлених свободи: тенденції реформування кримінально-виконавчого законодавства», опублікованої у співавторстві з І.М.Чекмарьовою, дисертантом визначено, що критерієм класифікації заходів заохочень може бути їх узгодження з етапами здійснення прогресивної системи під час реалізації процесу виправлення і ре соціалізації.

Власні теоретичні розробки здобувача в опублікованих у співавторстві наукових працях становлять більше 50 %.

Апробація матеріалів дисертації. Положення і висновки дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ. Основні результати наукового дослідження оприлюднено на 16 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів та симпозіумах, зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (м. Одеса, 13.11.2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція» (м. Київ, 27.11.2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування» (м. Харків, 12–13. 10. 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (м. Одеса, 25.11.2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ» (м. Київ, 2 груд. 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «International Scientific-Practical Conference Development of legal regulation in East Europe: experience of Poland and Ukraine» (Sandomierz, 27-28. 01. 2017 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 30 березня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії

злочинності» (м. Одеса, 23.11. 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Медіація в судовій, правоохоронній та правозахисній системах» (м. Одеса, 30-31.05.2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності» (м. Одеса, 29.11.2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Problems and perspectives of modern science and practice, Abstracts of I International Scientific and Practical (Грац, Австрія, 30-31.01.2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 26.03.2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Prospects for the development of modern science and practice» (Грац, Австрія, 11-12.03. 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Modern science, practice, society» (Бостон, США 25-26 травня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific bases of solving of the modern tasks (Франкфурт на Майні, Німеччина, 1-2.06.2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінологічна безпека населених пунктів» (м. Маріуполь, 31 липня 2020 року).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дослідження викладено в одноособовій монографії, в 3-х монографіях дві з яких у складі колективів авторів, 24 наукових статтях, з яких 13 статей опубліковано у фахових виданнях, 11 статей, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях, а також 16 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, симпозіумах, засіданнях, круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі анотації, вступу, чотирьох розділів, шістнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (402 найменування). Загальний обсяг дисертації становить 492 сторінок, з якого основний зміст - 400 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *Вступі* обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, зазначено про публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Ефективність виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк: тенденції реформування та механізм реалізації на тлі прогресивної системи виконання покарання» складається із чотирьох підрозділів та присвячений визначенню значення та місця прогресивної системи у складному процесі сучасного реформування системи виконання покарання в Україні та удосконалення заходів здійснення виправного процесу.

У підрозділі 1.1. «Сучасні тенденції в реформуванні системи виконання покарання в Україні: моделювання та чинний стан» на підставі узагальненого аналізу змісту положень, які містяться у відповідних рішеннях державних органів щодо напрямків реформування системи виконання покарання в Україні, співставлення їхньої сутності із тенденціями розвитку доктрини кримінально-виконавчого права доводиться наявність сучасного кризового стану в даній сфері (не відповідність міжнародно-правовим стандартам в частині дотримання прав та свобод засудженої особи та сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства, консерватизм та суперечливість кримінально-виконавчого законодавства, не достатня дієвість установ по виконанню покарань), - що у підсумку обумовлює нагальний пошук нових ідей, пріоритетів, інструментарію щодо досягнення мети покарання.

Здебільшого у змодельованій ситуації справедливо вбачається необхідність відтворення загальновизнаних європейських стандартів щодо дотримання прав, свобод та забезпечення законних інтересів ув'язненої особи, пошуки ефективного інструментарію щодо підвищення дієвості виконавчого процесу, посилення в ньому значення стимулюючих заходів на різних етапах відбування покарання, відповідно, здійснюється оцінка прогресивної системи виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі у тісному взаємозв'язку із особистісними властивостями особи, щодо якої вона застосовується. Що має знайти своє відтворення у конкретних, системних змінах кримінально-виконавчого законодавства, спрямованих на створення відповідної правової основи, здатної забезпечити належну дієвість функціонування кримінально-виконавчих установ закритого типу.

У підрозділі 1.2. «Ефективність установ по виконанню покарання у виді позбавлення волі на певний строк: ретроспективний аналіз та тенденції визначення критеріїв та показників» на підставі історичного та системно-правового методів дослідження визначені витоки та характеристика нового бачення оцінки ефективності діяльності установ по виконанню покарання у виді позбавлення волі. Доводиться той факт, що ставлення до виправлення засудженої особи як до певного складного та довготривалого процесу зміни особистості, корегування її свідомості, поглядів посилює значення розробленості засобів (форм) впливу на засудженого, стимулюючого характеру, зокрема; потребує чіткого взаємозв'язку між диференціацією (індивідуалізацією) у застосуванні цих заходів та ступенем дієвості різних форм прогресивної системи виконання покарання; вимагає розглядати виправлення засудженого як певний процес, який має свої етапи, специфічні форми та засоби реалізації, залежно від терміну відбутого строку покарання та оцінки поведінки особи. Відповідно, категорія «ефективність функціонування кримінально-виконавчих установ» має розглядатися як

результат ефективності реалізації кожної складової процесу виконання покарання (з першого до останнього дня перебування особи в ізоляції). А специфічність кожного етапу відбування покарання відтворюється у розгалуженій системі різних елементів прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі.

У підрозділі 1.3. «Механізм реалізації виправного процесу щодо засуджених до покарання у виді позбавлення волі на певний строк: сучасні проблеми та шляхи вирішення» йдеться про наступне. Якщо розуміти механізм реалізації виправного процесу як системне співвідношення окремих складових, визначеного чинним законодавством порядку та умов впливу на засуджену особу під час відбування нею покарання, - то маємо визнати безпосередню залежність його дієвості від вирішення чималої кількості проблем кримінально-виконавчого характеру. Серед яких на особливу увагу заслуговують: стан дотримання чіткості та системності у визначенні прав та законних інтересів засудженої особи; доцільність чинних правових меж застосування примусових та заохочувальних заходів впливу на засудженого; значення особистісних властивостей засудженої особи, її власної волі в виправному процесі; визначення нових форм (засобів) сприяння формуванню та затвердженню позитивних змін в особистості засудженого. Сутнісна важливість та особливе значення взаємовпливу цих складових виправного процесу відтворюються у дієвості механізму його реалізації. Сучасні тенденції у вирішенні цих питань є додатковим підтвердженням того, що їхнє належне вирішення залежить від стану реалізації прогресивної системи виконання (відбування) покарання. І навпаки, в основі усіх форм прогресивної системи перебуває стан дотримання зазначених чинників.

У підрозділі 1.4. «Міжнародно-правові стандарти та міжнародний досвід у сфері застосування прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі» на підставі аналізу положень, які містяться у загальних та спеціальних міжнародно-правових документах (Європейській Конвенції проти катувань, нелюдських або принижуючих гідність поводження та покарання, Стандартних мінімальних правилах щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням («Токійські правила»), Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями, Європейських тюремних правилах тощо), узагальнення зарубіжного досвіду різних країн світу (Великобританії, Данії, Іспанії, Норвегії, Нідерландах Польщі, США, ФРН, Швейцарії), сформульовані висновки щодо міжнародно-правових тенденцій у сфері поводження із в'язнями, змісту та сутності міжнародних стандартів та особливостей зарубіжного законодавства в частині формування у засуджених самодисципліни та відповідальності за свою поведінку, порядку та умов застосування праці в'язнів, підходів щодо формулювання системи заходів заохочення, поновлення соціально-корисних

зв'язків, порядку та умов застосування умовно-дострокового звільнення із в'язниці тощо. Сконцентровано увагу на тлумаченні саме тих міжнародно-правових стандартів, які безпосередньо (або ж опосередковано) дозволяють сформулювати схематично структуру та зміст елементів прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі і відтворюються у наданні особливого значення: початкового (базового) правового стану в'язнів, що має забезпечити збереження фізичного та психічного здоров'я, не спричиняти зайвих страждань, не порушувати гідності особи; формулювання заходів заохочення (пільг) в широкому розумінні, що дозволить відповідно до конкретних властивостей особи, її поведінки змінювати поступово умови її тримання в межах однієї установи, використовуючи різні підрозділи, або ж шляхом переведення до іншої; перехідного стану, що відтворюється у праві на напіввільне життя під контролем адміністрації, як підготовка до звільнення; насамкінець, реалізації завершального етапу прогресивної системи – умовно-дострокове звільнення під нагляд для завершення процесу виправлення та перевиховання.

Другий розділ «Прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк: сутність, форми, поняття та співвідношення із іншими інститутами кримінально-виконавчого права» складається із п'яти підрозділів та присвячений розкриттю даних питань з урахуванням історичних та сучасних тенденцій доктрини кримінально-виконавчого права, в окремих випадках – законодавства.

У підрозділі 2.1. «Стан дослідження прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі» на підставі комплексного дослідження та співставлення результатів наукових досліджень як таких, що безпосередньо стосуються прогресивної системи виконання покарання, так і тих, що охоплюють ці питання опосередковано як складову інших проблем, - пропонується певна класифікація наукових позицій. Зокрема, виокремлюються ті положення, в яких визначені загальноновизнані або ж більш типові наукові позиції; містяться різні тлумачення змісту, сутності, мети, форм та підстав застосування прогресивної системи виконання покарання; відтворюються сучасні тенденції формування певної наукової думки, напрямку вивчення та поглиблення уявлень про прогресивну систему виконання покарання; містяться безпосередні пропозиції щодо удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства. Виокремлюються доктринальні проблеми сталого характеру, що залишаються невирішеними до сьогодні. Розгляд цих сутнісних питань, які набували особливостей та специфічності на тлі ідеологічних тез ще за пострадянського часу, надає можливість виокремити те базове (основоположне) у кримінально-виконавчому інституті прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі, що має бути не лише збережене, а й посилене на сучасному етапі реформування кримінально-виконавчого законодавства.

У підрозділі 2.2. «Прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк: зміст, сутність, мета та поняття» на підставі комплексного аналізу витоків виникнення та подальшого формування змістовних ознак прогресивної системи виконання покарання доводиться той факт, що вона пов'язується переважно із стадією виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі, є одним із головних засобів інтенсифікації досягнення цілей покарання завдяки специфічності сутнісних властивостей кожного елементу прогресивної системи та усієї системи в цілому (стимулюючий вплив, поетапність та поступовість реалізації, особливе значення поведінки ув'язненого, стосується практично кожного засудженого тощо). Звертається увага на те, що історично цільове спрямування прогресивної системи полягало (і полягає) у створенні умов (підстав) для ефективного виконання найсуворішого виду покарання, пов'язаного із ізоляцією особи від суспільства, в активізації її вольової сфери. Доводиться те, що оскільки поняття прогресивної системи має відтворювати узагальнення найтипівіших, взаємозалежних ознак, що становлять основну сутність та властивість як системи загалом, так і кожного окремого її елементу, має надавати цілісне уявлення про зміст та призначення прогресивної системи, - формулювання даного поняття має стати логічним результатом дослідження практично усіх складових теоретичного та правового характеру, що безпосередньо (чи опосередковано) стосуються особливостей та специфічності різних елементів прогресивної системи.

У підрозділі 2.3. «Форми прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк: окремі теоретичні аспекти», зважаючи на особливість правової конструкції, специфічність підстав та правових наслідків застосування, актуальності набувають як теоретичні так і суто законодавчі аспекти реалізації різних форм прогресивної системи. Даний підрозділ, по-перше, присвячений визначенню доцільної системи форм прогресивної системи, які зовнішньо відтворюють цю систему і регулюються положеннями як кримінально-виконавчого (здебільшого), так і кримінального законодавства (зміна умов тримання як в межах однієї установи, так і шляхом переведення в іншу, заміна покарання на більш м'яке, умовно-дострокове звільнення, звільнення від відбування покарання жінок, які є вагітними та мають дітей віком до трьох років). По-друге, - уточненню структурних елементів більш нижчого рівня як таких, що є складовими цих форм і завдяки своїй самодостатності та значення для здійснення поетапного процесу виправлення засудженої особи потребують окремого дослідження, вивчення та аналізу (переведення до різних структурних дільниць одного закладу, переведення на поліпшені умови утримання, система заходів заохочення та стягнення тощо). Доводиться те, що саме ці елементи прогресивної системи відповідають усім сутнісним типовим властивостям прогресивної системи виконання

покарання: здійснюють стимулюючий вплив на засуджених; реалізуються в чіткій послідовності, залежно від їхньої поведінки, в певних випадках, від терміну відбутого строку покарання; містять у собі потенційні можливості практично для усіх ув'язнених суттєвого пом'якшення правообмежень.

У підрозділі 2.4. «Матеріальні підстави застосування різних форм прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк: окремі теоретичні аспекти» на підставі узагальненого розгляду змісту словосполучень, що використовує законодавець у чинному кримінально-виконавчому законі, піддаються аналізу теоретичні питання, які стосуються оціночного характеру матеріальних підстав застосування різних форм прогресивної системи. Що обумовлюється відсутністю належного інструментарію - технічних, організаційних, психологічних можливостей оцінки реального стану виправлення та виключення помилок під час його оцінки; відтворюється у доволі широких межах суб'єктивного розсуду та відсутності належних гарантій дотримання законних інтересів засуджених осіб.

Ця проблема розглядається на тлі подовження доволі тривалої дискусії щодо шляхів визначення чітких критеріїв (показників) оцінки поведінки, або ж ступеня виправлення засудженої особи. Звертається увага на те, що не існує інших засобів оцінки психологічного стану, поглядів, настанов, реальності каяття засудженого ніж оцінка його поведінки (поведінки) у різних сферах життєдіяльності в умовах ізоляції. Тож в основі будь-якого висновку адміністрації щодо застосування прогресивної системи має перебувати аналіз дисциплінарної практики, що відтворюється у даних щодо характеру та кількості стягнень та заохочень. Саме різне якісне та кількісне співвідношення порушень режимних вимог (відсутність, епізодичність, злісність, їхній характер) має бути покладено в основу оцінки поведінки (належна поведінка, сумлінна поведінка, злісність порушення режимних вимог) та визначення ступеня виправлення став на шлях виправлення, довів своє виправлення тощо). З єдиним уточненням, у двох останніх випадках вимагається не лише дотримання порядку та умов відбування покарання, але й активізація певної позитивної діяльності в сфері праці, навчання, участі у виховних заходах та роботі самодіяльних організацій тощо, що відтворюється у застосуванні заходів заохочення.

У підрозділі 2.5. «Співвідношення прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі із міждисциплінарними інститутами диференціації (індивідуалізації) виконання покарання та заохочення (стимулювання) процесу виправлення: тотожні та розмежувальні ознаки» йдеться про те, що типовість у використанні таких категорій як «диференціація», «індивідуалізація», «стимулювання», «заохочення» під час характеристики змісту, сутності, спрямування

прогресивної системи обумовлює актуальність визначення тотожних та розмежувальних ознак між ними, відстеження ступеню та характеру їхнього впливу на формування законодавчих дефініцій. Доводиться те, що важливість вирішення цих завдань обумовлюється досить різними підходами до висвітлення та тлумачення зазначених питань, що не сприяє чіткості розуміння місця прогресивної системи в загальній системі виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, негативно впливає на законодавче регулювання цього інституту. На підставі з'ясування етимологічного та семантичного походження зазначених категорій (понять), системно-правового та догматичного методів дослідження відповідних теоретичних та правових положень їхнього співвідношення із прогресивною системою надається визначення ознак, які поєднують чи розмежовують розглядувані інститути.

Третій розділ «Зміни умов та порядку утримання засуджених в межах однієї кримінально-виконавчої установи закритого типу та шляхом переведення в іншу установу: проблеми чинного законодавства» складається із чотирьох підрозділів, присвячених ретроспективному та системно-правовому аналізу виправно-трудоного (кримінально-виконавчого законодавства) в частині регулювання сфери застосування даних форм прогресивної системи та найтиповіших її елементів, в яких відтворюється зміст та сутність зміни порядку утримання засуджених під час відбування ними покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Даний аналіз спрямовано на виокремлення суперечностей, не чіткості та прогалин в кримінально-виконавчих правових положеннях та обґрунтуванні шляхів усунення цих законодавчих проблем.

У підрозділі 3.1. «Структурні ділянки виправних колоній для виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк: особливості порядку зміни умов тримання засуджених в межах однієї установи» здійснюється дослідження особливостей правового стану засуджених, які тримаються в різних ділянках кримінально-виконавчих установ, підстав їхнього переведення, значення інституту структурних підрозділів в загальній системі зміни умов тримання засуджених в межах однієї установи, шляхів підвищення ефективності даного інституту як елементу прогресивної системи. На підставі ретроспективного аналізу доводиться факт суттєвого реформування кримінально-виконавчого законодавства в частині визначення початкового (базового) правового стану засуджених, що має безпосередньо вплинути на зміст та напрямки удосконалення правового регулювання усіх форм прогресивної системи, насамперед, в напрямку посилення їхніх стимулюючих властивостей. Здійснено комплексний порівняльний аналіз значної кількості правових положень, в яких відтворюється соціально-правове значення факту

перебування засудженого в дільниці соціальної реабілітації, на предмет чіткості, повноти правового регулювання, співвідношення цього елементу прогресивної системи із такою формою як зміна умов тримання засуджених шляхом переведення до іншої установи. Доводиться факт недосконалості законодавчого регулювання порядку переведення до дільниці посиленого контролю із інших дільниць, не відповідності автентичного тлумачення поняття «систематичності вчинення правопорушень» матеріальній галузі права.

У підрозділі 3.2. «Право на поліпшені умови: тенденції реформування та проблеми сучасного законодавства» на підставі порівняння змісту законодавчих положень ВТК 1925 р., 1970 р., КВК 2003 р. (різних редакцій) доводиться те, що доволі тривалий час цілеспрямовано не використовувався в законі термін «поліпшені умови». В той час як зміст правових положень свідчив саме про його існування. Так за чинності виправно-трудового законодавства зміни умов тримання засуджених в межах установи переважно пов'язували із реалізацією даного інституту. За увесь доволі тривалий період свого становлення він зазнав суттєвих змін щодо визначення матеріальних та формальних підстав, обсягу пільгового наповнення. Проте зміст та значення поліпшених умов набувають певної специфічності саме з часу набуття чинності кримінально-виконавчих положень щодо функціонування в установах закритого типу структурних підрозділів – дільниць. Відтепер постала чимала кількість питань, які чітко мають бути врегульовані на законодавчому рівні. Це стосується: чіткості визначення співвідношення поліпшених умов із умовами тримання в дільницях ресоціалізації та соціальної реабілітації; доцільного терміну переведення на поліпшені умови та співвідношення його із терміном переведення до дільниці соціальної реабілітації; врахування в матеріальних підставах місця поліпшених умов у загальному поетапному процесі виправлення; наповнення поліпшених умов належним пільговим стимулюючим змістом тощо. У даних проблемах відтворюється доцільний напрямок подальшого реформування такого елементу прогресивної системи як «право на поліпшення умов тримання» та необхідність посилення його значення в загальному процесі виправлення засудженої особи.

У підрозділі 3.3. «Заходи заохочення: чинний стан та тенденції реформування кримінально-виконавчого законодавства» здійснюється комплексне порівняльне дослідження заходів заохочення, визначених у ст. 130 КВК, на предмет змісту, сутності, правових наслідків, послідовності застосування, співвідношення із чинним первинним правовим станом засуджених осіб, відповідності тенденціям реформування кримінально-виконавчої системи, насамкінець, визначення місця в чинній прогресивній системі. Доводиться, що за чинної редакції даної кримінально-виконавчої норми спостерігається відсутність чіткої ієрархії заохочувальних норм, відмежування заохочувальних заходів разового та довготривалого характеру, відсутність механізму та критеріїв забезпечення послідовності їхньої

реалізації. Зазначене є вадою кримінально-виконавчого законодавства, яка суттєво впливає на якість правозастосування. Визначення матеріальних підстав та переліку заохочувальних заходів у ст. 130 КВК лише ускладнює розуміння правової природи та місце цілої системи заохочувальних заходів різного рівня співвідношення у загальному процесі виправлення засудженого.

У підрозділі 3.4. «Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі на певний строк шляхом переведення до іншої установи: окремі проблеми чинного законодавства» на підставі ретроспективного та системно-правового аналізу положень виправно-трудоного та кримінально-виконавчого законодавства відслідковуються тенденції щодо тих змін даного інституту, які суттєво вплинули на переоцінку його сучасного значення в загальній прогресивній системі виконання покарання як певного етапу, спрямованого на закріплення результатів виправлення, або ж навпаки – посилення примусу щодо антисоціально налаштованих засуджених, злісних порушників режимних вимог. Дослідження спрямоване на доведення того, що: подальше вдосконалення законодавства має відтворювати відносне невілювання різниці у початковому правовому статусі засуджених, які тримаються у кримінально-виконавчих установах різного рівня безпеки; і максимальне поліпшення умов тримання засуджених і суттєве погіршення правового статусу засуджених з виникненням структурних підрозділів (дільниць) може реалізовуватися в межах однієї установи; особливого значення набуває усунення суперечностей між правовим статусом засуджених, які переводяться до колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, та дільницею соціальної реабілітації, визнаних за чинним законодавством як тотожні, але реально такими не є. *Законодавчого уточнення потребують:* підстави переведення з колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колонії середнього рівня безпеки у колонію мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання; положення щодо критеріїв розмежування засуджених, які після відбуття не менше однієї четвертої строку покарання мають бути переведені з приміщень камерного типу або ж в звичайні приміщення колонії максимального рівня безпеки, або ж в колонію середнього рівня безпеки (адже правовий статус засуджених та обсяг право обмежень у цих структурних підрозділах є досить різним.

У Розділі 4 «Міждисциплінарні інститути звільнення від подальшого відбування покарання у виді позбавлення волі, як елементи прогресивної системи: проблемні аспекти та шляхи удосконалення кримінально-виконавчого законодавства» аналізу піддаються кримінальні та кримінально-виконавчі положення, які стосуються порядку та умов застосування заміни покарання на більш м'яке, умовно-дострокового звільнення, звільнення від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох

років (ст.ст. 81, 82, 83 КК України), в частині поширення іншого заохочувального значення та сутності, сфери застосування.

У **підрозділі 4.1. «Співвідношення підстав застосування умовно-дострокового звільнення та заміна покарання на інше більш м'яке: тенденції удосконалення законодавства»** на підставі більш поглибленого дослідження проблеми співвідношення заміни покарання на інше більш м'яке покарання (ст. 82 КК України) із умовно-достроковим звільненням (ст. 81 КК України) здійснюються пошуки вирішення доволі складного питання – визначення законодавчих засобів підтвердження їхнього взаємозв'язку та доповнення у загальному процесі виправлення засудженої особи, формування нового погляду на оцінку чинних підстав їхнього застосування, з'ясування доцільних напрямків подальшого удосконалення законодавства, кримінально-виконавчого, зокрема. Доводиться те, що на тлі протилежних тенденцій в оцінці якісних ознак, властивих даним інститутам (від різкого відокремлення до невіловання) вихід вбачається в іншому – у визначенні місця цих самодостатніх інститутів у загальній прогресивній системі виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, у поширенні сфери їхнього застосування, у доведенні значення та важливості їхнього взаємозв'язку та доповнення один одного у процесі виправлення засудженої особи.

У **підрозділі 4.2. «Умовно-дострокове звільнення засуджених від подальшого відбування покарання у виді позбавлення волі під нагляд: доцільність та значення в процесі реалізації прогресивної системи»** у якості окремого напрямку посилення стимулюючого значення умовно-дострокового звільнення та поширення сфери його застосування пропонується вважати виокремлення його підвиду – *умовно-дострокового звільнення під нагляд* з визначенням обов'язку дотримання засудженим певних умов поведінки під час невідбутої частини покарання, що дозволить в межах *поетапної реалізації* прогресивної системи виконання та відбування покарання: зменшити за часом та колом осіб наслідки негативного впливу самого факту перебування особи в ізоляції; удосконалити механізм процесу виправлення в частині формування та закріплення позитивних змін у свідомості (підсвідомості) та поведінці засудженої особи; знизити ризики необґрунтованого звільнення із в'язниці не виправленої особи.

У **підрозділі 4.3. «Удосконалення кримінально-виконавчого законодавства в частині реалізації звільнення від подальшого відбування покарання у виді позбавлення волі: спрямовування та зміст »** доводиться той факт, що однією із тенденцій реформування кримінально-виконавчого законодавства є невиправдане значне скорочення змісту кримінально-виконавчих положень, які безпосередньо стосуються організаційно-правових аспектів застосування інститутів, передбачених ст.ст. 81, 82, 83 КК України. Реформування кримінально-виконавчого законодавства відбувається у

протилежному напрямку – шляхом зокрема виключені кримінально-виконавчі норми, які конкретизували раніше контролюючі функції громадських організацій у закріпленні результатів виправлення, що свідчить опосередковано про відмову законодавця від регулювання специфічних відносин державних спеціальних органів, спостережних комісій, громадських організацій та звільненої особи у доволі складний для неї період. Кроком назад (порівняно із попереднім ВТК) є відсутність взагалі згадки про особливості підготовки звільнення та контроль за поведінкою засуджених жінок, які були звільнені від подальшого відбування покарання у виді позбавлення волі на підставі ст. 83 КК України. Проте інтенсивність впливу змін у сфері економіки на відносини між державними органами контролю та громадськими, волонтерськими, релігійними організаціями, колективами підприємств будь-якої форми власності у здійсненні виховного впливу на засуджених осіб не можуть не відтворюватися в уточненні матеріальних підстав застосування даних інститутів, порядку підготовки відповідних документів до розгляду, визначенні кола суб'єктів контролю за поведінкою засуджених, сутності контрольних функцій, правових наслідках ухилення від виконання обов'язків, підставах для прийняття остаточного рішення після відбуття іспитового терміну тощо.

ВИСНОВКИ

У *Висновках* викладено узагальнені основні результати дисертаційного дослідження та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України. Зокрема:

1. Доведено, що якщо до виправлення ставитися як до певного процесу, який має свої етапи (часові межі), відповідно, специфічний зміст та особливий механізм (інструментарій) впливу, залежно від терміну перебування особи в ізоляції, - то логічним є в основу оцінки діяльності установ покласти поведінку (поводження) засудженої особи під час відбування покарання та кількість засуджених, до яких на підставі оцінки поведінки (або ж ступеню виправлення) застосовані різні форми прогресивної системи виконання покарання. Ефективність кримінально-виконавчих установ закритого типу має безпосередньо відтворюватися не лише в показниках дисциплінарної практики (заохочення, стягнення, злісність поведінки тощо), але й в даних, що засвідчують стан реалізації прогресивної системи виконання покарання, а отже результативність стимулюючих заходів і відтворюються у кількості засуджених, переведених на поліпшені умови утримання, переведених до дільниці соціальної реабілітації, мешкають за межами установи, переведені до іншої установи, до яких застосовані ст.ст. 81, 82, 83 КК України тощо.

2. Встановлено, що до сфери «законних інтересів» засуджених відносяться найважливіші блага, цінність яких значно підвищується в умовах ізоляції: право на стабільність, безпеку, справедливе застосування різних заохочувальних інститутів разового та довгострокового характеру тощо. Проте ця кримінально-виконавча категорія не знайшла свого належного регулювання у законодавстві і вимагає посиленої уваги науковців. Гарантією законності та справедливості дотримання у правозастосуванні прав та законних інтересів засудженого, що безпосередньо стосується і реалізації прогресивної системи виконання покарання, має стати більш повне та чітке їх законодавче визначення та розмежування. Для особи, яка перебуває в ізоляції особливого значення набуває наявність (відсутність) будь-якого блага.

3. Встановлено, що на напрямки реформування вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства мають впливати принципи положення міжнародно-правових стандартів щодо: особливого значення змісту правосуб'єктності засудженого на початковому етапі перебування в ізоляції, що безпосередньо має впливати на характер та порядок змін правового статусу у подальшому; визначення більш повно сфери інтересів (бажань) засуджених як предмету для формування розгалуженої системи пільг та разових заходів заохочення; посилення стимулюючих властивостей заходів заохочення переважно за рахунок різновидів відпусток (довгострокових та короткострокових) та інших форм зв'язку із зовнішнім середовищем, введення їх у повсякденну практику функціонування установ як відкритого, так і закритого типу, що значно підвищує значення факту позбавлення цієї пільги для засудженої особи; безпосереднього взаємозв'язку наявної розгалуженої системи пільг та заходів заохочення та формуванням у засудженого почуття відповідальності та власного інтересу до перевиховання.

4. З'ясовано, що найчастіше в процесі тлумачення таких словосполучень як «належна поведінка», «сумлінна поведінка та ставлення до праці», «стає на шлях виправлення», «став на шлях виправлення», «довів своє виправлення» виявляється *тотожність критеріїв (вимог) до поводження* засудженої особи в різних сферах життєдіяльності в умовах ізоляції. Зазвичай це проявляється у вимогах відсутності правопорушень, сумлінного ставлення до праці, участі у виховних заходах, у самодіяльних організаціях, підвищенні загальноосвітнього та професійного рівнів тощо. Такий підхід не враховує доволі важливу сутнісну ознаку прогресивної системи – поступовість процесу до досягнення певного результату в змінах свідомості та поведінки, зменшення антисоціальної настанови. Відповідно ця проблема взаємопов'язана із іншою: значення наявності поодиноких незначних правопорушень; вплив на ступінь виправлення відсутності бажання у засуджених приймати участь в окремих виховних заходах, в самодіяльних організаціях; можливості оцінки нормативно прийнятої поведінки, коли особа лише дотримується мінімально необхідних режимних вимог, без будь-

якої активності та намагання проявити себе в додаткових сферах, - як сумлінної. Вихід вбачається у поширенні сфери диференціації через законодавче уточнення різних аспектів застосування прогресивної системи. Одним із яких є законодавча вимога покласти в основу поведінки засудженої особи дотримання режимних вимог (правил внутрішнього та трудового розпорядку, вимог безпеки), які мають надавати право за наявності формальних підстав на її застосування. Крім заключного етапу (умовно-дострокове звільнення), що має передбачати додаткові дані щодо активної позитивної поведінки, що підтверджується наявністю заохочень.

5. Встановлено, що тотожність між прогресивною системою та стимулюванням (заохоченням) відтворюється у тому, що стимулювання (заохочення) є сутнісною властивістю прогресивної системи. Тож прогресивна система і кожна її форма (елементи), завдяки їхнім властивостям та цілеспрямованню, мають розглядатися як стимулюючі та заохочувальні соціально-правові явища (інститути, заходи, засоби впливу). Розмежування ж має стосуватися таких категорій як «стимулювати», «заохочувати» - певний процес, який має за свою ціль викликати бажання досягти чогось (виправитися), формувати впевненість у своїх силах та енергії на шляху до цього; категорії «заохочення» - певний засіб, прийом, пільга, що мають безпосередньо сприяти змінам у свідомості, мотиваційній сфері, поведінці засудженої особи в більш оптимальні терміни. У якості такого засобу може розглядатися як разова пільга (додаткове побачення, короткострокова відпустка тощо), так і більш складне явище, яке регулюється системою заохочувальних норм, а отже може розглядатися як цілий інститут (переведення на поліпшені умови, переведення в іншу дільницю тощо).

6. Встановлено, що історично саме із *зміною умов та порядку утримання засуджених в межах однієї установи та зміною умов тримання засуджених шляхом переведення до іншої установи* пов'язувалися зміст та сутність прогресивної системи. В окремих випадках першу форму навіть ототожнювали з прогресивною системою як такою. Проте сутнісне наповнення цієї форми, механізм (інструментарій) її реалізації, позитивні та негативні аспекти законодавчих формулювань (суперечливість та недосконалість), - відтворюються в конкретних елементах більш нижчого рівня як складових цієї форми, що вирізняються певною специфічністю змісту правових положень та послідовністю їхньої реалізації: у порядку та умовах розміщення засуджених в певних *дільницях* однієї установи, підставах для переведення із однієї дільниці в іншу (як в бік поліпшення правового стану, так і його погіршення); у праві на *поліпшення умов* тримання; у дієвому поєднанні *заходів примусу та заохочення*, які сприяють ефективній реалізації соціально-відновлювальної функції покарання на стадії його виконання та відбукання.

7. Доведено, що принцип послідовності та взаємодоповненості усіх етапів виправного процесу доводять логічність того, що типовим має стати переведення засуджених із дільниці *карантину, діагностики і розподілу* до дільниці ресоціалізації (а не до дільниці посиленого контролю, соціальної реабілітації), оскільки лише за умови отримання повного початкового (базового) правового статусу, зіштовхнувшись з реаліями повсякденного життя в ізоляції, засуджений в змозі визначитися щодо свого подальшого поведіння та власних планів на перспективу.

8. Встановлено, що існуючі, на перший погляд, суперечності між розумінням «*ресоціалізації*» як кінцевої мети (відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства) та назвою структурного підрозділу «*дільниця ресоціалізації*», де засуджені перебувають більшу частину покарання (окремі засуджені – і увесь строк), - невідомість, якщо розглядати цю дільницю як таку, де і здійснюється переважно процес виправлення та ресоціалізації завдяки застосуванню таких елементів прогресивної системи як система дисциплінарних заходів (заохочення та стягнення), можливості переведення засудженого на поліпшені умови утримання.

9. Встановлено, факт суттєвої гуманізації кримінально-виконавчого законодавства в частині визначення початкової правосуб'єктності засуджених: значне збільшення суми коштів, яка зараховується на особистий рахунок; зняття обмежень на суму коштів, яку можна витратити на придбання предметів першої необхідності та продукти харчування, листування, телефонні розмови, користування Інтернетом; зрівняння установ різного рівня безпеки в кількості побачень (але залежно від дільниці перебування), - не може не впливати на переоцінку доцільного обсягу та виду пільг, які мають стати змістом кожного наступного етапу поліпшення умов перебування засудженого в установі, а відповідно змісту різних елементів прогресивної системи. Проте саме в частині формулювання зазначених змін в законі відтворюється недосконалість юридичної техніки - спостерігається значна кількість повторень тотожних правових положень.

10. Доведено, зміни, яких зазнало кримінально-виконавче законодавство в останній час, ускладнили розуміння того, яке місце інститут отримання «*права на поліпшення умов тримання*» посідає у прогресивній системі виконання покарання: спостерігається не чіткість та суперечливість підстав застосування; не дотримується принципова теза щодо прямого взаємозв'язку між його пільговим наповненням та ефективністю стимулюючого впливу (в законі взагалі не уточнюється те, які правові наслідки має факт переведення на поліпшені умови тримання); визначивши мінімально необхідний термін для переведення (1/3 строку), законодавець створив можливості для певної категорії засуджених для одночасного застосування різних форм прогресивної системи, що суттєво порушує принцип їхньої послідовності та взаємодоповнення.

11. З'ясовано, у чинному законі спостерігається дещо спрощений підхід до формулювання *заходів заохочення*. У єдиній нормі (ст. 130 КВК України) надається перелік заходів, які за своїм змістом, колом осіб, підставами застосування, правовими наслідками знаходяться в різній площині співвідношення із прогресивною системою виконання покарання. Дана система має складатися із певних підсистем, що різняться ступенем узагальнення, за колом осіб, тривалістю часу дії та правовими наслідками. Першу групу (найвищого рівня) мають становити суто кримінально-правові та міждисциплінарні інститути (регулюються як нормами КК України, так і нормами КВК України), які доцільно розглядати у якості форм (елементів) прогресивної системи, оскільки вони за своїм сутнісним та соціальним призначенням є заохочувальними заходами широкої сфери дії у всіх відношеннях, відтворюються у значній тривалості часу їхньої реалізації. Другу групу мають становити заохочувальні заходи разового характеру, які можуть застосовуватися лише до певної категорії засуджених (отримали право на поліпшення умов тримання, переведені до дільниці соціальної реабілітації), пов'язані із видами заохочень, що значно збільшують можливості у підтриманні (встановленні, поновленні) соціально-корисних зв'язків із зовнішнім середовищем, пов'язані переважно з перебуванням за межами установи, а отже вимагають досягнення певного ступеня виправлення. Третю групу мають становити заохочувальні заходи разового характеру, які можуть бути застосовані до усіх засуджених, не залежно від терміну відбутого строку покарання, перебування в різних дільницях, на підставі належної поведінки та дотримання режимних вимог.

12. Доведено, завдяки існуванню дільниці соціальної реабілітації в кримінально-виконавчих закладах закритого типу забезпечується перехідний етап від умов ізоляції до напіввільної життєдіяльності під наглядом та контролем адміністрації, головне призначення якого закріпити набуті позитивні навички та спрямування, підготувати засудженого до умов вільного життя. Проте спостерігається неузгодженість та нечіткість формулювань, що стосуються: кола осіб, які можуть бути переведені до дільниці; конкретного змісту пільг, що підвищують стимулююче значення факту перебування в дільниці; особливості реалізації окремих благ тощо. На окрему увагу заслуговують питання: виокремлення підстав переведення до дільниці осіб, засуджених за кримінальні проступки та нетяжкі злочини (раніше злочини невеликої та середньої тяжкості), про яких в законі взагалі не йдеться; посилення стимулюючих властивостей дільниці за рахунок поширення сфери застосування відпусток (як короткострокових, так і довгострокових), зробивши їх невід'ємною складовою правового статусу. Питання їхньої кількості може стати предметом разового заохочення.

13. Встановлено, зміна матеріальних підстав переведення до дільниці *посиленого контролю* з оціночних категорій (високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності) на конкретні показники поведінки (систематичне - два і більше разів вчинення злісних порушень установленого порядку відбування покарання, що загрожують безпеці оточуючих), - унеможлиблює переведення засуджених з дільниці карантину, діагностики і розподілу, оскільки така поведінка за умов сурової ізоляції в цій дільниці не можлива. Зазначений показник (систематичне - два і більше разів вчинення злісних порушень) як підстава для переведення з дільниці ресоціалізації та соціальної реабілітації до дільниці посиленого контролю вимагає свого редакційного доопрацювання і приведення у відповідність із положеннями матеріальної галузі права (кримінального права), де систематичність розглядається як вчинення більше двох діянь (хоч би втретє). Поглиблення ж законодавцем характеристики злісного порушення вказівкою на те, що правопорушення має загрожувати безпеці оточуючих, значно розширює межі суб'єктивного розсуду, оскільки є суто оціночним поняттям і не збігається із поняттям злісного порушення у ст. 133 КВК.

14. Доведено, дотримання поетапності застосування заміни покарання на інше більш м'яке покарання (ст. 82 КК) та умовно-дострокового звільнення (ст. 81 КК), які є видами завершальних етапів реалізації прогресивної системи, свідчать на користь сприйняття цих форм як тісно взаємопов'язаних у своєму єдиному спрямуванні – досягнення мети виправлення засудженої особи, настання якої є можливим лише у разі їхнього сукупного стимулюючого впливу та чіткої послідовності застосування під час виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі. Що дозволяє в умовах ізоляції започаткувати зміни у свідомості та поведінці засудженого, сформувати навички правослухняного поведіння, створити можливості для закріплення досягнутих результатів виправлення в умовах більш пільгового правового режиму (під час виконання альтернативного покарання), або ж вільного життя. Такий же підхід має обумовлювати оцінку співвідношення матеріальних та формальних підстав їхнього застосування, виокремлення головних показників, які мають стати предметом оцінювання досягнутого ступеню виправлення. Оціночний характер законодавчого визначення матеріальних підстав, що сприяє поширенню меж суб'єктивного розсуду адміністрації установи в наданні значення та першочерговості різним даним кримінально-правового та кримінально-виконавчого характеру, - посилюють значення дійсно важливої складової – стану дисциплінарної практики, якісних та кількісних даних щодо заходів заохочення та стягнення. До того ж, у розмежуванні цих інститутів головна увага має приділятися саме формальним підставам – відбуттю послідовно різних мінімально необхідних строків призначеного покарання, що є гарантією реалізації мінімально

необхідного обсягу правообмежень, недопущення необґрунтованого незаконного звільнення особи (або ж заміни покарання), а отже забезпечення попереджувальної функції покарання.

15. З'ясовано, результати дослідження доводять нагальну потребу нового погляду на проблему кодифікації кримінально-виконавчого закону. Неналежний рівень систематизації та узгодженості кримінально-виконавчих правових норм, не дотримання стандартних вимог юридичної техніки при їх викладенні, не відповідність результатам теоретичних досліджень та вимогам практики, - у підсумку впливають на ефективність виконавчої системи загалом. В значній мірі зазначені проблеми стосуються законодавчого регулювання окремих елементів прогресивної системи виконання покарання та тих кримінально-виконавчих інститутів, які безпосередньо впливають на дієвість її реалізації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Гритенко О.А. Прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі: теоретичні та правові аспекти: монографія. - Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 400 с.

Розділи у колективній монографії:

1. Гритенко О.А. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають малолітніх дітей. *Історичні витоки та тенденції реформування законодавства щодо визначення інституту звільнення від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають малолітніх дітей. Відстрочка відбування покарання вагітним жінкам і жінкам, які мають малолітніх дітей: окремі аспекти кримінального та кримінально-виконавчого законодавства Росії*: моногр. / В.О. Меркулова, О.А. Гритенко, Г.С. Резніченко; за заг. ред. В.О. Меркулової. Одеса : ОДУВС, 2015. 286 с. (с.11 -35, 63-76)

2. Гритенко О.А. Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis. Деяк теоретичні та законодавчі проблеми визначення правової природи та сутнісних кримінально-правових ознак інституту «примирення»: Collective monograph. Riga : Izdevniecība "Baltija Publishing", 2019. Volume 1. 316 p.[д.ю.н., професор Меркулова В.О., к.ю.н., доцент Гритенко О.А.; колектив авторів].С. 219-237. (с. 223-226).

3. Гритенко О.А. Звільнення від кримінальної відповідальності : кримінально-процесуальні та кримінально-правові аспекти. *Особливості стану дослідження кримінально-правових та кримінально-процесуальних*

проблем реалізації звільнення від кримінальної відповідальності. Підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням з потерпілим (ст. 46 КК): проблеми теорії та законодавства. Міждисциплінарний інститут «примирення»: теоретичні та законодавчі проблеми розмежування суміжних категорій: монографія /В.О.Меркулова, О.А.Гритенко, О.А.Марченко: за заг.ред. В.О.Меркулової. – Одеса: ОДУВС, 2019. 457 с. (с. 17-40, 109-142)

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Гритенко О.А. Права та обов'язки засуджених до позбавлення волі: проблеми законодавчого визначення. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2010. С. 20-23.
2. Гритенко О.А. Злісне порушення встановленого порядку відбування покарання: окремі теоретико-правові аспекти. *Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Випуск 1, 2010. С. 396-404.
3. Гритенко О.А. Сутність та особливості обов'язкової праці засуджених жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі: окремі історичні та теоретичні аспекти. *Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Випуск 4, 2010. С. 421-428.
4. Гритенко О.А. Співвідношення дисциплінарного стягнення та покарання як кримінально-правового інституту: теоретичні питання. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. 2013. С. 26-29.
5. Гритенко. О.А. Особливості порядку тримання засуджених жінок в ізоляції в XIX – на початку XX ст.ст. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 193-195.
6. Гритенко О.А. Стимулювання позитивної поведінки осіб, засуджених до позбавлення волі: міжнародно-правові аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 4. 2016. С. 70-80.
7. Гритенко О.А. Питання понятійного та категоріального апарату прогресивної системи виконання покарання за чинним кримінально-виконавчим законодавством. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2017. С. 37-39.
8. Гритенко О.А. Процес виправлення під час відбування покарання у виді позбавлення волі, як елемент прогресивної системи: деякі законодавчі проблеми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 4-2019, Ч. 1. С. 89-92.
9. Гритенко О.А. Міждисциплінарний інститут заохочення (стимулювання) процесу виправлення та ресоціалізації та прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі: тотожні та розмежувальні ознаки. *Юридична наука*. 2019. Випуск 1. С. 121-128.
10. Гритенко О.А. Співвідношення прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі із міждисциплінарним

інститутом диференціації (індивідуалізації): теоретичні та законодавчі аспекти. Юридична наука. 2019. Випуск 2. С. 145-151.

11. Гритенко О.А. Відповідність чинного кримінально-виконавчого законодавства міжнародно-правовим стандартам у сфері прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. О.А. Гритенко, В.Я. Конопельський. *Вісник асоціації кримінального права України*. ТОМ 1, № 13 (2020). С. 221-235.

12. Гритенко О.А. Ефективність установ по виконанню покарання у виді позбавлення волі: деякі тенденції визначення критеріїв та показників. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал* / гол. ред. О. Балинська. Львів : ЛьвДУВС, 2020. Вип. 3 (9). С. 32-35.

13. Гритенко О.А. Теоретичні та законодавчі особливості застосування форм прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2020. С. 78-82.

Статті в міжнародних періодичних виданнях:

1. Гритенко О.А. Теоретичні, правозастосовні чинники, які обумовлюють актуальність реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. *European Reforms Bulletin*. №4. 2018 С. 8-13.

2. Гритенко О.А. Имплементация общепринятых пенитенциарных стандартов и правил в формировании прогрессивной системы исполнения наказания. *Legea si Viata*. № 12(336) 2019. С. 25-28.

3. Гритенко О.А. Деякі проблеми реалізації порядку, умов та підстав застосування прогресивної системи у чинному законодавстві. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 6. 2019. С. 36-40.

4. Гритенко О.А. Современные проблемы организации исправительного процесса в отношении осужденных к наказанию в виде лишения свободы. *European Reforms Bulletin*. №1. 2019. С. 7-12.

5. Гритенко О.А. Історичні витоки виникнення прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. *European Reforms Bulletin*. №4. 2019. С. 27-31.

6. Гритенко О.А. Аналіз деяких положень кримінально-виконавчого законодавства, які відтворюють сутність прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. *Znanstvena misel journal*. №38/2020. С. 37-41.

7. Гритенко О.А. Ретроспективний аналіз тенденцій законодавчого регулювання інституту переведення на поліпшені умови тримання в кримінально-виконавчих установах по виконанню покарання у виді позбавлення волі. *Sciences of Europe*. VOL 1. № 50. 2020. С.21-27.

8. Гритенко О.А. Деякі проблеми чинного законодавства щодо підстав для зміни умов тримання засуджених в умовах ізоляції та поліпшення умов тримання в місцях позбавлення волі. О.А. Гритенко, В.О. Меркулова. *Sciences of Europe*. VOL 1. № 50. 2020. С. 15-21.

9. Гритенко О.А. Сучасні тенденції в реформуванні системи виконання покарання в Україні: моделювання та чинний стан. *Znanstvena misel journal* № 41/2020. С. 19-25.

10. Гритенко О.А. Співвідношення умовно-дострокового звільнення та заміни покарання на інше більш м'яке: проблеми та тенденції удосконалення законодавства. *European Reforms Bulletin*. №1. 2020. С. 27-32

11. Гритенко О.А. Заходи заохочення, які застосовуються до осіб позбавлених свободи: тенденції реформування кримінально-виконавчого законодавства. О.А. Гритенко, І.М. Чекмарьова. *European Reforms Bulletin*. №2. 2020. С. 22-28

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гритенко О.А. Окремі питання щодо розвитку заохочувальних інститутів кримінально-виконавчого права України у порівнянні із законодавством інших держав. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*. Всеукраїнська науково-практична конференція. (Україна, м. Одеса, 13 листопада 2015 р.) Одеса. ОДУВС, 2015. С. 46-47.

2. Гритенко О.А. Диспозитивний метод та система заохочення в кримінально-виконавчому законодавстві. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція*. зб. матеріалів міжнар. наук-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2015 р.). К. : Ін-т крим.-викон. служби, 2015. 648 с.

3. Гритенко О.А. Деякі проблеми ресоціалізації засуджених жінок у сьогоденні. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2016 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2016. С. 488-491.

4. Гритенко О.А. Прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі: деякі аспекти відповідності вітчизняного законодавства міжнародно-правовим стандартам та міжнародному досвіду. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 25 лист. 2016 р. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 48-49.

5. Гритенко О.А. Деякі аспекти міжнародного досвіду щодо застосування стимулювання позитивної поведінки осіб засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ* : зб. матеріалів міжнар. практ.- конф. (Київ, 2 груд. 2016 р.). Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 388-390.

6. Гритенко О.А. Зміст та сутність прогресивної системи виконання покарань: проблемні питання у теорії кримінально-виконавчого права. *International Scientific-Practical Conference Development of legal regulation in East Europe: experience of Poland and Ukraine*; Conference Proceedings, January 27-28, 2017. Sandomierz. С.150-153.

7. Гритенко О.А. Проблеми визначення форм та складу елементів прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі в теорії та законодавстві. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали Х Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 30 березня 2018 р.). м. Одеса : ОДУВС, 2018.С. 233-234.

8. Гритенко О.А. Окремі положення щодо удосконалення спеціальних умов звільнення від кримінальної відповідальності у боротьбі із злочинами проти здоров'я населення. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. 23 лист. 2018 р. Одеса : ОДУВС, 2018. С. 38-43.

9. Гритенко О.А. «Примирення» та «медіація»: деякі проблеми їх співвідношення. *Медіація в судовій, правоохоронній та правозахисній системах*: матеріали міжн.наук.-практ.конф., м. Одеса, 30-31 травня. 2019 р. Одеса: ОДУВС, 2019. С. 193-194.

10. Гритенко О.А. Довічне позбавлення волі: деякі питання відповідності Конституції України та міжнародним актам. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності*: матеріали всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Одеса, 29 листопада 2019 р. Одеса: ОДУВС, 2019. С. 50-54.

11. Гритенко О. А. Визначення законодавчих питань щодо встановлення та регулювання прогресивної системи виконання покарань. *Problems and perspectives of modern science and practice, Abstracts of I International Scientific and Practical*. Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. Graz, Austria 30-31 January 2020, С. 64-69.

12. Гритенко О.А. Деякі положення прогресивної системи виконання та відбудування покарання у виді позбавлення волі в інститутах кримінально-виконавчого кодексу України. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 26 березня 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. С. 204-206.

13. Гритенко О. А. Проблемні аспекти кримінально-виконавчого законодавства щодо визначення підстав та умов тримання в дільниці посиленого контролю. *Prospects for the development of modern science and practice*. Матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 травня 2020 р., Грац, Австрія. С. 214-218.

14. Гритенко О.А. Проблема встановлення форм реалізації прогресивної системи виконання та відбудування покарання у виді позбавлення волі: деякі

теоретичні аспекти. *Modern science, practice, society*. Матеріали XVIII міжнародної науково-практичної конференції, 25-26 травня 2020 р. Бостон, США, С. 263-268.

15. Гритенко О.А. Сутність умовно-дострокового звільнення як форма прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. *Scientific bases of solving of the modern tasks*: матеріали XIX міжнародної науково-практичної конференції, 1-2 червня 2020 р. Франкфурт на Майні, Німеччина. С.178-183.

16. Гритенко О.А. Прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі та диференціація (індивідуалізація) виконання покарання: розмежувальні та тотожні ознаки. *Кримінологічна безпека населених пунктів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 31 липня 2020 року). Ред. кол.: В. М. Бесчастний, М. О. Семенишин, С. С. Вітвіцький та інші. Донецький юридичний інститут МВС України, Головне управління Національної поліції в Донецькій області. К. : ВД «Дакор» , 2020. С.79-85.

АНОТАЦІЯ

Гритенко О.А. «Теоретико-правові концептуальні засади прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі» – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2020.

Дисертація є першим спеціальним комплексним дослідженням у вітчизняній науці кримінально-виконавчого права інституту прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, здійсненого на підставі врахування змісту та тенденцій реформування виправно-трудового (кримінально-виконавчого) законодавства з пострадянських часів до сьогодні, узагальненого аналізу та визначення тенденцій у доктринальному тлумаченні сутності, ознак, призначення даного інституту.

У дисертації пропонується розглядати інститут прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі як таке соціально-правове явище, яке є результатом досить тривалих теоретичних дискусій, правозастосовного досвіду, постійного реформування та удосконалення законодавства, ефективність якого передбачає узгодженість комплексу правових положень, чіткість систематизації та виокремлення певної сукупності кримінально-виконавчих норм, в яких би були відтворені особливості застосування різних форм зміни умов утримання під час відбування покарання, усунення суперечностей в змісті правового статусу засуджених до

яких застосовуються різні форми прогресивної системи, удосконалення матеріальних підстав прогресивної системи виконання під час виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі.

У дисертації досліджені сучасні тенденції в реформуванні системи виконання покарання в Україні. Здійснено аналіз тенденцій у визначенні критеріїв та показників ефективності установ по виконанню покарання у виді позбавлення волі на певний строк, механізму реалізації виправного процесу. З'ясовувані сутність міжнародно-правових стандартів та міжнародного досвіду у сфері застосування прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. Встановлено особливості стану дослідження прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. Визначено зміст, сутність, мету, спрямування, поняття, ознаки, форми прогресивної системи. Виокремлено узагальнені теоретичні аспекти матеріальних підстав застосування різних форм прогресивної системи виконання та відбування покарання. Досліджено співвідношення прогресивної системи із міждисциплінарними інститутами диференціації (індивідуалізації) виконання покарання та заохочення (стимулювання) процесу виправлення, визначити тотожні та розмежувальні ознаки. Встановлено особливості порядку зміни умов тримання засуджених в межах однієї установи шляхом переведення до структурних дільниць виправних колоній. Визначено значення та тенденції реформування такого елементу прогресивної системи як «право на поліпшення умов тримання». Доведено необхідність різнорівневого регулювання в чинному кримінально-виконавчому законодавстві розгалуженої системи заходів заохочення. Розглянуто зміст та особливості зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі на певний строк шляхом переведення до іншої установи на тлі суттєвої гуманізації початкового правового статусу засуджених. Досліджено шляхи посилення стимулюючих властивостей міждисциплінарних інститутів, передбачених ст. ст. 81, 82, 83 КК. Проаналізовано співвідношення підстав застосування умовно-дострокового звільнення та заміни покарання на інше більш м'яке на тлі визначення їхнього взаємозв'язку у поетапному процесі виправлення засудженого. Охарактеризовано доцільність формулювання нового інституту умовно-дострокове звільнення під нагляд та обґрунтувати його значення в процесі реалізації прогресивної системи. Визначено шляхи удосконалення кримінально-виконавчого законодавства в частині реалізації інститутів, передбачених ст.ст. 81, 82, 83 КК.

Ключові слова: виправні колонії, процес виправлення, засуджені, кримінально-виконавче законодавство, кримінально-виконавчі відносини, позбавлення волі, прогресивна система, покарання, стимулювання, умовно-дострокове звільнення, установи виконання покарань.

SUMMARY

Hrytenko O.A. "Theoretical-legal conceptual principles of a progressive system of execution and serving a custodial sentence" - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for a Doctor of Legal Sciences, specialty 12.00.08 - Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. - Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, 2020.

The thesis is the first special complex research in domestic science of criminal executive law of the institute of progressive system of execution and serving a custodial sentence for a certain term, carried out on the basis of the maintenance and tendencies of reforming the correctional labor (criminal executive) legislation from post-Soviet times till today, generalized analysis and identification of tendencies in the doctrinal interpretation of the essence, features, purpose of this institution.

The thesis proposes to consider the institution of a progressive system of execution and serving a custodial sentence as a socio-legal phenomenon, which is the result of long theoretical discussions, law enforcement experience, constant reform and improvement of legislation, the effectiveness of which provides consistency of legal provisions. identification of a certain set of criminal-executive norms, which would reproduce the application peculiarities of various forms of change of detention conditions during serving a sentence, elimination of contradictions in the content of the convicts' legal status which various forms of progressive system are applied; serving a custodial sentence.

It is examined the current tendencies in reforming of system of execution of punishment system in Ukraine. The analysis of tendencies in definition of criteria and indicators of efficiency of institutions on execution of custodial sentence for a certain term, the realization mechanism of correctional process is carried out. The essence of international legal standards and international experience in the field of application of progressive system of execution and serving a custodial sentence is clarified. The peculiarities of the state of research of the progressive system of execution and serving of a custodial are established. The content, essence, purpose, direction, concepts, signs, forms of the progressive system are determined. The generalized theoretical aspects of material bases of application of various forms of progressive system of execution and serving of a custodial sentence are allocated. The correlation of the progressive system with interdisciplinary institutions of differentiation (individualization) of execution of punishment and incentive (stimulation) of the correction process is investigated, identical and distinguishing features are determined. The peculiarities of the procedure for changing the detention conditions of convicts within one institution by transferring them to structural sections of correctional colonies have been established. It is determined

the significance and tendencies of reforming such an element of the progressive system as "the right to improve the detention conditions".

The necessity of multilevel regulation in the current criminal-executive legislation of the extensive system of incentive measures is proved. The content and peculiarities of changing the detention conditions of convicts to a certain term by transferring to another institution against the background of significant humanization of initial legal status of convicts are considered. It is studied the ways of strengthening the stimulating properties of interdisciplinary institutions under Art. Art. 81, 82, 83 of the Criminal Code of Ukraine.

It is analysed the ratio of the grounds for application of parole and substitution of the sentence with another milder one against the background of determining their relationship in the gradual process of the convicted's correction. The expediency of formulating a new institute of parole under supervision and substantiating its importance in the process of implementing a progressive system are described. The ways of improvement of the criminal-executive legislation in the part of realization of the institutes provided by Art. 81, 82, 83 of the Criminal Code of Ukraine

Key words: correctional colonies, correctional process, convicts, criminal-executive legislation, criminal-executive relations, imprisonment, progressive system, punishment, stimulation, parole, penitentiary institutions.

Підписано до друку 15.10.2020. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарн. «Times New Roman». Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 1,9.

Наклад 100 прим.

Видавництво ОДУВС

м. Одеса, вул. Успенська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3507 від 25.06.2009 р.

тел. 0487431393; 0949464393 e-mail – 7431393@gmail.com